

Nua va «la perla da las Dolomitas»?

Trais vischnancas ladinias vulan turnar tar il Tirol dal sid

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **Las Dolomitas sa muventan. La Quotidiana dals 19 d'october aveva gia annunzià la votaziun populara dals 28, en trais vischnancas ladinias dal Veneto, davart lur eventuala separaziun da lezza regiun ed annexiun a la provinza autonoma da Bulsau, pia al Tirol dal sid. Uss ha il pievel s'exprimi cleramain. Da las 6808 persunas cun dretg da vuschar han 3847 detg «gea» e mo 989 «na».** Daco? Co va quai vinavant? Tge muntass in'annexiun a l'unica provinza taliana cun ina maioritad tudestga e cun otg vischnancas ladinias?

Valladas tirolaisas dapi tschientaners

Las trais vischnancas han num per talian Cortina d'Ampezzo (1211 m), Colle Santa Lucia (1439 m) e Livinalongo del Col di Lana (1470 m). Ils nums ladins èn blier pli simpels: Ampezo, Col e La Plié. Il davos num munta «Plav» e fa endament

Pleif sper Vella, il vegl center spiritual da la Lumnezia; il num cumplet fiss La Plié da Fodom, essend Fodom il num da l'entira vallada. Il pievel da La Plié ha giavischà dacurt da mantegnair il num «dal Col di Lana» per far endament ina gronda battaglia da l'emprima guerra mundiala. Lez giavisch era bain collià cun in zichel malizia envers Roma, perquai che «quels cumbats èn vegnids a fin cun la retratga precipitada dals Talians sunter l'avanzament da las truppas alliadas tudestgas ed austriacas a Kobarid [en Slovenia, G. S.-C.] l'atun da 1917» (1). L'entir Fodom fascheva part da Tirol e da la diocesa da Brixen dapi il temp medieval; pir il patg da Saint-Germain-en-Laye 1919 l'ha attribuì a l'Italia ensemen cun las actualas provinzas da Bulsau e Trent. L'Ampezo è vegnì tirolais 1510 cun l'imperatur Maximilian (1459–1519). L'Austria imperiala n'ha betg normalisà il ladin; il linguatg da scola e d'uffizi era gia il talian. Il turissem è sa sviluppà cunzunt sunter l'olimpiada d'enviern 1957. La

promoziun dal ladin sunter la segunda guerra mundiala, l'emprim en la provinza da Bulsau e lur er en quella da Trent, ha stimulà ils Ladins da quellas valladas tirolaisas che l'Italia faschista aveva attribuì a la provinza veneta da Belluno. «En las trais vischnancas pli baud austriacas viva anc adina il liom cun las vals Badia, Gherdëina e Fascia, rinforzà da motivs istorics, politics, linguistics e culturals» (2). Quai n'enclegian betg las autoritads da Belluno, maindir quellas da Vaniescha. Tiers vegn la vocaziun cleramain turistica da lezzas vischnancas e cunzunt da l'emprima, «perla da las Dolomitas», pia er il giavisch da profitar da las structuradas relativas che han fatg il success dal Tirol dal sid sco destinaziun. Perquai ha il «gea» gudagnà ils 28 d'october: 2788 encunter 839 a l'Ampezo, 834 encunter 119 a La Plié, 225 encunter 41 a Col.

I vul perseveranza

Tge manass l'appartegnentscha da quelas trais vischnancas al Tirol dal sid, sper

l'integraziun en ina destinaziun turistica prosperaivla? L'uscheditga scola ladina en las vals Badia e Gherdëina è trilingua, ma deditgescha mo trais uras emnilas al linguatg matern; tut tschels roms vegnan instruids a moda paritetica per talian e per tudestg, e quai al pli tard davent da la segunda classa (7 onns). Quest plan promovess il tudestg e muntass tuttina in grond avantatg per l'Ampezo, La Plié e Col, nua ch'il talian preva uss en la scola primara e secundara, sco en bunamain l'entira Italia. Questa n'è però betg federala sco la Svizra; uss han Roma, Vaniescha e Bulsau il pled. L'emprim duai la Dretgira constituziunala taliana legitimar ils resultats da la votaziun tenor il rapport dal «prefetto» da Belluno; quest na repre-schenta betg il pievel da la provinza, ma bain è vegni designà da Roma. Lura duai la regenza taliana elavurar in project da lescha per mauns da las duas chombras dal parlament. Questas, a medem temp, duain survegnir dus parais n'oblighants, in da la regiun Veneto e l'auter da

la provinza da Bulsau. Sche questa accepta l'annexiun, ha il president da Veneto gia annunzià ses recurs tar la Dretgira constituziunala taliana e la Dretgira da las cuminanzas europeanas, tant pli ch'ina realisaziun da l'annexiun stgaffiss in cas da precedenza. E co reagescha Bulsau? Là ha la partida populara dal Tirol dal sid (SVP) segir in pled en chapitel; ma l'annexiun d'ina sdrima cun var 8000 olmas midass strusch l'equiliber interieur d'ina provinza da bunamain in mez milliun olmas. En mintga cas basegnan ils Ladins da lezzas trais vischnancas blier inschign e blier perseveranza per cuntanscher ina finamira che curregess ina pitschna part da las malgistas commessas da l'Italia en il tschientaner passà.

- 1) Gunther Langes, Ladinien. Savla ediziun repassada. Bulsau (Athesia, ISBN 88-7014-117-9) 1985, p. 240.
2) Luciana Palla en: Roland Verra (ed.), La minoranza ladina. Bulsau (Istitut Pedagogich Ladin, ISBN 88-86137-22-2) 2000, p. 55. Addressa: Streda Runkelstein 8, I-39100 Bulsau.